

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sarah Wali

Struktural bevisning

En studie i hanteringen av struktural bevisning och ett klarläggande av
bevisningen i förhållande till olika bevisvärderingsmetoder

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: David Reidhav

Termin: HT 16

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Metod och material	4
1.4 Disposition	5
1.5 Forskningsläget	4
1.6 Avgränsningar	5
2 BEVISRÄTTSLIGA BEGREPP	6
2.1 Terminologi	6
3 BEVISRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER I BROTTMÅL	9
3.1 Oskyldighetspresumtionen	9
3.2 Beviskrav i brottmål	9
3.3 Fri bevisprövning	10
4 BEVISTYPER	11
4.1 Kausala och icke-kausala bevisfakta	11
4.2 Direkt och indirekt bevisning	12
4.3 Struktural bevisning	14
5 BEVISVÄRDERINGSMETODER	17
5.1 Bevisvärdemetoden	17
5.2 Bevistemametoden	19
5.3 Hypotesmetoden	21
5.3.1 Alternativa hypoteser i praxis	22

6	STRUKTURAL BEVISNING I PRAXIS	24
6.1	HovR B 6903-10	24
6.2	HovR B 8390-08	26
6.3	HovR B 9709-06	29
7	ANALYS OCH SLUTKOMMENTARER	32
7.1	Struktural bevisning	32
7.2	Struktural bevisning i förhållande till bevisprövningsmetoderna	33
7.3	Rättens hantering av struktural bevisning rörande <i>motiv</i>	35
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	37

Summary

The thesis *Structural evidence* consists of three parts of which the first part discusses structural evidence and other types of evidence. Structural evidence is a type of evidence consisting of synergetic circumstantial evidence, in other words consisting of circumstances that impossibly could prove the crime by itself but which together, conditionally, proves the crime despite the missing relation between the *theme of proof* and the evidence. Since the evidence consists of *collateral circumstances* it cannot be related to the theme of proof that requires proofing of the criminal act itself.

The second part of the thesis discusses different methods for evaluation of evidence and their stands on structural evidence. *Bevisvärde*metoden is not applicable on structural evidence since this method requires a relation between the evidence and the theme of proof. *Bevistemam*metoden requests the likeliness of the theme of proof depending on every circumstance presented as evidence in the case and is therefore applicable on structural evidence. *Hypotes*metoden seeks alternative theories to the circumstantial evidence; the method is therefore well suited for structural evidence. The search for alternative theories makes it possible to discover other explanations to the present circumstances that have been invoked as evidence.

The final part of the thesis discusses three different court cases in which the evidence constitutes of structural evidence concerning *motive*. The court always investigates and takes stand to claims of motive. Proofing of motive does not provide guidance regarding the perpetrator nor does it ensure conviction. However, in most cases it does provide a strengthening effect on other evidence. An effect that varies depending on the circumstances in the structural evidence.

Sammanfattning

Framställningen består av tre delar varav den första delen behandlar struktural bevisning och andra typer av bevis. Struktural bevisning är en typ av bevisning som består av *samverkande indirekta omständigheter som ensamma inte kan bevisa ett bevistema* men som tillsammans, under vissa förutsättningar, bevisar temat trots att det saknas ett direkt samband mellan bevistema och omständighet. Bevisningen består av indirekta omständigheter och kan därför inte relateras direkt till bevistemat.

Den andra delen av uppsatsen behandlar olika bevisvärderingsmetoder i syfte att klarlägga struktural bevisning i förhållande till metoderna i fråga. *Bevisvärderemetoden* är inte tillämpbar på struktural bevisning eftersom den går ut på att fastställa orsakssamband mellan bevis och tema, det avsedda sambandet saknas i den strukturala bevisningen. *Bevistemametoden* är applicerbar på struktural bevisning då metoden efterfrågar sannolikheten för bevistemat utifrån varje omständighet som presenteras som bevis i målet. Hypotesmetoden är den metod som är bäst lämpad för struktural bevisning då denna söker andra förklaringar, än bevistemat, till omständigheterna i målet. Till skillnad från de andra metoderna täcker *Hypotesmetoden* problemet med struktural bevisning, d.v.s. att bevisningen ger *en* möjlig bild av händelseförloppet. Sökandet av alternativa förklaringar gör det möjligt att upptäcka andra orsaksförklaringar till de föreliggande omständigheterna.

I den tredje delen av framställningen behandlas tre rättsfall i vilka bevisningen byggd på *motiv* hos gärningsmannen. Rätten försöker alltid att utreda påståenden om motiv. Utgångspunkten är att motiv inte ger någon vägledning i fråga om vem som är gärningsman och ett utrett motiv garanterar inte en fällande dom, däremot får motiv ofta en förstärkande effekt på övrig bevisning.

1 Inledning

1.1 Introduktion

I bevissammanhang vore det optimala, ur rättssäkerhetssynpunkt, att det i brottmål alltid fanns vittnesuppgifter eller videoövervakningsfilmer d.v.s. bevisning som inte hade gett upphov till några större frågetecken kring den tilltalades skuld. Det är dock inte ovanligt att det saknas bevis som direkt och på ett okontroversiellt sätt kan knyta den tilltalade till brottet i fråga. När direkta bevis saknas åberopar åklagaren istället s.k. struktural bevisning. Struktural bevisning kan ge ett starkt intryck av att den tilltalade är skyldig men är samtidigt förenad med en osäkerhet på grund av bevisningens karaktär. Hur ska den strukturala bevisningen värderas? För rättssäkerheten är en objektiv bevisvärdering av största vikt. Ett flertal metoder för bevisvärdering har därför utvecklats av forskarna och behandlats i doktrinen. Hur förhåller sig dessa metoder till struktural bevisning? Slutligen, hur har domstolarna hanterat struktural bevisning som byggt på motiv hos gärningsmannen? Det är dessa frågor som föranlett denna framställning.

1.2 Syfte och frågeställningar

Framställningen syftar till att undersöka bevisprövningen av struktural bevisning samt till att belysa struktural bevisning i förhållande till olika bevisprövningsmetoder. För att uppfylla uppsatsens syfte ska följande frågeställningar utredas:

- I. Vad skiljer struktural bevisning från annan typ av bevisning?
- II. Hur förhåller sig olika bevisprövningsmetoder till struktural bevisning?

- III. Hur har rätten hanterat struktural bevisning rörande *motiv* för mord?

1.3 Metod och material

Framställningen kommer inte i större utsträckning behandla lagtext eller förarbeten eftersom lagreglering saknas på det valda området. Den litteratur som varit mig behjälplig i besvarandet av frågeställningarna, är professor Christian Diesens bok *Bevisprövning i brottmål*, Ekelöfs *Rättegång* samt Katrin Lainpeltos *Stödbevisning i brottmål*. Första avsnittet (författat av Diesen) i antologin *Bevis*, har varit till stor hjälp för förståelse av hur bevisvärdering går till i praktiken. I övrigt har materialet bestått av rättsfall som hämtats från databasen *Zeteo*. Gemensamt för rättsfallen är att de rör brottstypen mord samt att *motiv* hos gärningsmannen ingår som en del i bevisningen. Rättsfallen är avgöranden från hovrätt då Högsta domstolen ännu inte prövat något fall där *motiv* utgjort en del av den strukturala bevisningen. Rättsfallen bygger på prejudikat från Högsta domstolens avgörande i NJA 1991 s. 56.

1.4 Forskningsläge

Aktuella utredningar om bevisvärdering av struktural bevisning saknas och därför finns ett behov som uppsatsen syftar till att täcka. Termen 'struktural bevisning' myntades av Per Olof Ekelöf, professor i processrätt. Under sin levnadstid forskade Ekelöf i bevisvärdering och utvecklade en metod för bevisvärdering, bevisvärdemetoden. Christian Diesen som också är professor i processrätt, har författat ett flertal verk om bevis och bevisvärdering samt utarbetat Hypotesmetoden. Uppsatsämnet har behandlats med hjälp av nämnda författares verk.

1.5 Avgränsningar

Bevisvärdering är ett område som diskuterats flitigt i doktrinen. Ämnet är omfattande och avgränsningar har därför varit nödvändiga. Bevisvärderingsmetoderna behandlas inte i större utsträckning än nödvändigt för besvarande av frågeställningen om metodernas förhållande till struktural bevisning. Frågor om metodernas praktiska tillämpbarhet utelämnas. Vidare utelämnas de matematiska formler som ligger till grund för bevisvärde – och bevistemametoden. De narrativa modellerna (om hur bevisvärdering går till i praktiken) behandlas inte heller i framställningen. I rättsfallsstudien kommer jag inte att karakterisera de hjälpfakta som rätten använt sig av för värdering av omständigheterna i den strukturala bevisningen. Framställningen är avgränsad till att endast behandla brottstypen mord.

1.6 Disposition

Framställningen inleds med en grundläggande genomgång av de bevisrättsliga utgångspunkterna i brottmål. Därefter redogörs för Ekelöfs distinktion mellan kausala och icke-kausala bevisfakta samt för Diesens distinktion mellan direkta och indirekta bevis. I anslutning till detta behandlas struktural bevisning. Framställningen fortsätter därefter med en genomgång av de tre mest kända metoderna för bevisvärdering, nämligen bevisvärdemetoden, bevistemametoden och hypotesmetoden. I redogörelsen för dessa betonas de olika metodernas svagheter, därigenom möjliggörs en jämförelse av den strukturala bevisningen, vars säkerhet det råder delade meningar om i doktrinen, mot inbyggda svagheter i respektive metod. I sista avsnittet redogörs för rättens hantering av den strukturala bevisningen i tre olika fall rörande mord. Rättsfallsstudien syftar till att undersöka rättens hantering av *motivet* samt vilken roll detta kan ha spelat för avgörandet i sig.

I framställningen analyseras fakta löpande i texten. Framställningen avslutas med ett analysavsnitt i vilket frågeställningarna besvaras.

2 Bevisrättsliga begrepp

2.1 Terminologi

För fällande dom i mål krävs att *rättsfakta* är bevisat. *Rättsfakta* avser faktiska omständigheter som är av rättslig relevans enligt gällande rätt.¹

Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.²

Omständigheten att någon skjuter en annan person till döds kan inordnas under rekvisitet 'beröva annan livet'. Ett rättsfaktum kan inordnas under ett rekvisit först efter att omständigheten blivit bevisad.³

Bevistemat talar om vilka rättsfakta som ska styrkas med bevisningen som tillförs målet. *Bevistemat* ger med andra ord information om vad part avser bevisa med den åberopade bevisningen. *I brottmål är bevisprövningen inriktad på det slutliga bevistemat*, som framställs av åklagaren, i gärningsbeskrivningen.⁴

Det slutliga bevistemat delas upp i deltemata d.v.s. i olika led. Bevisningen i målet fördelas sedan på de olika leden i syfte att kontrollera att åklagaren presenterat bevisning för varje led i brottsbeskrivningen.⁵

Bevismedel avser den faktiska bevisningen som tillförs målet. Diverse intyg, vittnesutsagor samt teknisk bevisning utgör bevismedel.⁶

Bevisfakta är omständigheter som verkar som bevis för eller emot ett rättsfaktum. I praktiken framgår bevisfakta av den information som olika

¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 16.

² 3 kap 1 § brottbalken (1962:700).

³ Ekelöf, Edelstam och Heuman s.16

⁴ Björkman m.fl. s. 45.

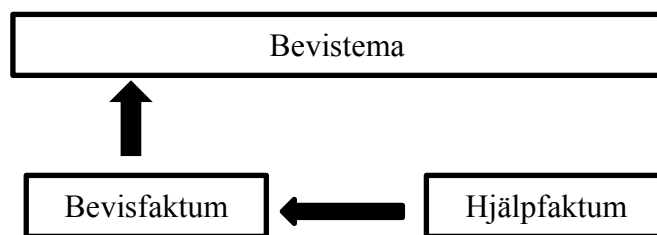
⁵ Ibid s. 45.

⁶ Björkman m.fl. s. 15.

bevismedel tillför, förutsatt att informationen är av betydelse för ett rättsfaktum. Med andra ord är bevisfakta sådant som har relevans för eller emot ett bevistema. Diesen uttrycker det som så att bevisfakta är omständigheter av omedelbar betydelse för verifiering eller falsifiering av ett bevistema. Med andra ord är det omständigheter som direkt kan relateras till ett bevistema som utgör bevisfakta.⁷

Hjälpfakta förstärker eller försvagar ett bevisfaktums bevisvärde men saknar direkt betydelse för bevistemat. Bevisvärdet av en vittnesutsaga (bevisfakta) kan t.ex. sänkas av att vittnet varit onyktert. Information om omständigheten – onykterhet – utgör hjälpfaktum som hjälper domstolen att värdera vittnesutsagan. Utan hjälpfakta blir det svårt för domstolen att bedöma värdet av ett bevis.⁸

Diesen menar att karaktären hos en omständighet – d.v.s. om denna utgör ett hjälpfaktum eller ett bevisfaktum – beror på bevistemat och dess formulering. Samma företeelse kan således vara hjälpfaktum i ett mål och bevisfaktum i ett annat beroende på hur bevistemat är formulerat.⁹ Förhållandet mellan bevistema, bevisfakta och hjälpfakta kan illustreras med följande bild.

Hjälpfakta relaterar till bevisfakta. Bevisfakta styrker bevistemata.¹⁰ Distinktionen mellan hjälpfakta och bevisfakta är en viktig del av

⁷ Björkman m.fl.

⁸ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 18-21.

⁹ Diesen s. 25 och Dahlman s. 96.

¹⁰ Lainpelto s.105.

bevisprövningen. Hjälpfakta får inte behandlas som bevisfakta utan endast utgöra tolkningshjälp, d.v.s. höja eller sänka värdet av bevisfakta.¹¹

Med hjälp av *erfarenhetssatser* drar domstolen slutsatser rörande vissa omständigheter. En erfarenhetssats är ett påstående om sambandet mellan två företeelser, där påståendet gäller generellt för dessa. Erfarenhetssatser är grundade på induktion vilket innebär att slutsatser dras om ett generellt samband baserat på ett antal enskilda fall.¹² Enkelt uttryckt innebär det att domstolen med hjälp av en erfarenhetssats kan dra slutsatser om hur verkligheten förhåller sig och sedan lägga detta till grund för bedömningen av en sakfråga.¹³

En erfarenhetssats kan även avse sannolikheten för bevisemat i sig inom en population av liknande företeelser. Då är det fråga om *ursprungssannolikheten* för bevisemat, d.v.s. sannolikheten för bevisemat innan det överhuvudtaget lagts fram någon bevisning. Sannolikheten baserar sig på en erfarenhetssats, grundad på tidigare undersökningar eller livserfarenhet.¹⁴ Bevisfakta, föreliggande hjälpfakta och erfarenhetssatser ligger till grund för bevisvärdet av ett bevisfaktum.¹⁵

¹¹ Björkman m.fl. s. 25.

¹² Ekelöf, Edelstam och Heuman 15.

¹³ SvJT 2014 s. 360.

¹⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 189.

¹⁵ Ibid. s. 20.

3 Bevisrättsliga utgångspunkter i brottmål

3.1 Oskyldighetspresumtionen

I brottmål gäller *oskyldighetspresumtionen* vilken innebär att varje tilltalad ska betraktas som oskyldig tills motsatsen bevisats. Oskyldighet är utgångspunkten och bevisbördan för den tilltalades skyldighet vilar på åklagaren. Åklagaren skall kunna presentera bevisning så stark att sannolikheten för den tilltalades skuld förflyttas från utgångsläget *oskyldighet* till ett läge där skulden är ställd 'bortom rimligt tvivel'.¹⁶

Oskyldighetspresumtionen innebär vidare att domare inte skall ha förutfattade meningar om den tilltalades skuld samt att ett uttalande aldrig får tolkas som ett erkännande såvida den tilltalade inte haft avsikt att erkänna. Presumtionen är inte reglerad i nationell lag utan följer av artikel 6.1 samt 6.2 i Europakonventionen.

3.2 Beviskrav i brottmål

Beviskravet i brottmål är högt och bevisbördan vilar på åklagaren. Den tilltalades skuld ska som nämnts vara ställd bortom rimligt tvivel.

Det är svårt att definiera *exakt* vad som utgör ett rimligt tvivel. Numeriska värden finns inte angivna i rättskällorna och därtill har det hänt att majoriteten och minoriteten i HD haft olika uppfattningar i frågan om rimligt tvivel föreligger eller inte. Enligt Ekelöf har de varierande uppfattningarna berott på att domarna värderat bevisningen i målet olika. Om det inte går att utesluta en differentierad värdering av bevisningen

¹⁶ Dahlman s. 51.

stämmer det, som Ekelöf påpekat, att det blir svårt att av domskälen dra slutsatser kring *värdena* för rimligt tvivel.¹⁷

3.3 Fri bevisprövning

Svensk bevisrätt är utformad efter den fria bevisprövningens princip som kommit till uttryck i 35 kap. 1 § rättegångsbalken (1942:740): ”Rätten ska efter samvetsgrann prövning av allt som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”. Principen innefattar såväl fri bevisföring som fri bevisvärdering.¹⁸

Fri bevisföring innebär att alla bevismedel som huvudregel är tillåtna.¹⁹ Vidare att domaren inte är bunden av legala regler eller någon särskild metod vid värdering av bevisningen. Således är domaren fri i sin bevisvärdering och avgör själv vilket värde ett visst bevis ska tillmätas.²⁰

Det sagda innebär dock inte att domare får döma efter subjektiv övertygelse. Bevisvärderingen ska alltid vara objektivt grundad och får inte vila på ett sammanfattande intryck av målet. Bevisvärderingen måste alltså kunna motiveras. Domaren ska i domskälen kunna förklara varför bevisningen anses ha det värdet som det har tillmätts.²¹

Bevisvärderingen i sig, går ut på att granska framlagda bevis och dra slutsatser i fråga om bevisningen räcker till för att styrka de rättsfakta som presenterats i åklagarens gärningsbeskrivning.²² Bevisning kan läggas till grund för ett deltema om det är av relevans, d.v.s. om det har ett samband med bevis temat. Bevisningen får först då verkan som bevis och utgör därmed ett *bevisfaktum*. Bevisfakta är, som nämnts, omständigheter av omedelbar betydelse för styrkande eller vederläggande av bevis temat.²³

¹⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 152.

¹⁸ Ibid s. 26.

¹⁹ Lagkommentar av Borgström, Peter. Karnov: 35 kap 1 § rättegångsbalken.

²⁰ Diesen s. 52.

²¹ SOU 1938:44 s. 378.

²² Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 160-162.

²³ Björkman m.fl. s. 25.

4 Bevistyper

4.1 Kausala och icke-kausala bevisfakta

Ekelöf gör en distinktion mellan bevisfakta som orsakats av bevistemat, *kausala* bevisfakta, och bevisfakta som inte beror på brottet, *icke-kausala* bevisfakta. Typexempel på kausalt bevisfaktum är vittnesiakttagelser av ett brott.²⁴ Typexempel på *icke-kausala bevisfakta* är motiv hos den tilltalade, föregående hot mot offret eller tidigare benägenhet till brottslig handling (s.k. karaktärsbevisning).²⁵

Ekelöf har anfört att en iakttagelse är kausal till bevistemat om bevistemat utgör en 'nödvändig betingelse' för iakttagelsen.²⁶ Denna beskrivning efterlämnar frågetecken.²⁷ Vad ska blodspår och fingeravtryck klassas som? Om utgångspunkten är att omständigheter som möjligen orsakats av brott utgör kausala bevisfakta, utgör dessa kausala bevisfakta. Emellertid är det oklart var gränsen går mellan kausala och icke-kausala bevisfakta.

Enligt min mening bör inte blodspår och fingeravtryck hänföras till samma kategori som vittnesiakttagelser. Blodspår och fingeravtryck kan mycket väl ha grund i bevistemat dock utgör bevistemat enligt min mening inte en 'nödvändig betingelse' för att varken blodspår eller fingeravtryck ska uppkomma, jämfört med vittnesiakttagelser av ett brott som till skillnad från de förstnämnda förutsätter att brott skett. I praxis har blodspår *inte* betraktats som kausalt bevisfaktum. Rätten uttalade i ett hovrättsfall att kausal bevisning saknades trots att blodspår ingick i bevisningen.²⁸ Brottsplatsen var emellertid inte fastställd. Mot bakgrund av det kan man argumentera för att blodspår som återfinns på en *fastställd* brottsplats utgör

²⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 24.

²⁵ Ibid s. 170.

²⁶ Lainpelto s. 87.

²⁷ Jfr Lainpelto som illustrerat den svåra gränsdragningen mellan kausala och icke-kausala bevisfakta. s. 110-113.

²⁸ Hovrätten för Övre Norrland, dom den 16 april 2014, B-132-14.

kausalt bevisfaktum.²⁹ Det sagda tyder på att den övriga bevisningen i målet påverkar klassificeringen av ett bevis, som kausalt eller icke-kausalt. Vad Ekelöf skulle tycka om detta går inte att reflektera kring då han inte närmare behandlat var gränsen går mellan kausalt och icke-kausalt bevisfaktum.

4.2 Direkt och indirekt bevisning

Diesen använder begreppen *direkt* och *indirekt* bevisning. Typexempel på direkta bevis är vittnesiakttagelser och skador som uppstått på grund av brottet. Klassificeringen fastställs med hjälp av frågan: fanns beviset på brottsplatsen? Om ja, är det fråga om ett direkt bevis, om nej är det ett indirekt bevis.

Enligt min mening synliggör denna terminologin gränsdragningen mellan olika bevis på ett tydligare sätt jämfört med Ekelöfs terminologi. Bevis som finns på brottsplatsen är direkta bevis, dessa är spår av brott och anses därmed vara mer tillförlitliga än indirekta bevis. Direkta bevis utgör bevisfakta eftersom de står i direkt relation till bevistemat.

Typexempel på indirekta bevis är motiv och karaktärsbevisning. Indirekta bevis beskrivs som omständigheter som inte direkt kan hänföras till bevistemat (gärningsbeskrivningen), till brottet och brottsplatsen trots att dess betydelse för bedömningen av dessa.³⁰ Indirekta bevis kan vara hjälpfakta eller *indicier*³¹. Indicier är i bevissammanhang ett vanligt

²⁹ Jfr Lainpelto s. 92. Lainpelto har kommit fram till att Ekelöfs indelning i bevisfakta som kausala eller icke-kausala grundar sig i en linjär tidsriktning, vilket innebär att ett kausalt bevisfaktum aldrig kan föregå bevistemat. Därför anser hon att kausala bevisfakta föreligger efter bevistemat eller samtidigt därmed samt att icke-kausala bevisfakta hänför sig till tiden innan bevistemat. Med det som utgångspunkt utgör blodspår och fingeravtryck kausala bevisfakta.

³⁰ Diesen s. 210-211.

³¹ Diesen använder begreppet synonymt med indirekta bevis, se Björkman m.fl. s. 25. I praxis används begreppet i samma betydelse d.v.s. indicier är omständigheter som har betydelse för bedömningen av ett brott men som saknar direkt relevans för bevistemat, se NJA 2015 s. 702 där SMS-trafik klassades som *indicium*, sms:en visade att målsäganden och den tilltalade varit osams innan händelsen vilket stärkte misstankarna om att den tilltalade hade kastat ner målsäganden från balkongen.

förekommande begrepp och omtvistat.³² Diesen anser att begreppet bör användas synonymt med indirekta bevis.³³ Som exempel på indicier nämns att den tilltalade gjort sig av med sina gångkläder dagen efter mordet eller hotat den mördade.³⁴

Gällande indicier kräver dessa en slutledning i två steg. Denna två-stepsprocess kan illustreras med hjälp följande exempel.

Om jag idag såg (direkt iakttagelse) brevbäraren lämna post i min brevlåda, är det ett direkt bevis för att brevbäraren varit där, men om jag hittar post i min brevlåda (och den var tom igår) är det ett *indicium* för att brevbäraren varit där.

Poängen är att indicier innebär en *ökad risk* vid bevisvärderingen eftersom det rör sig om en beviskedja d.v.s. antagandet härrör från två steg som leder fram till slutsatsen.³⁵

Vid en jämförelse av *indirekta bevis* med Ekelöfs 'kausala och icke-kausala bevisfakta' framkommer att med indirekta bevis avses omständigheter som inte föreligger samtidigt som bevistemat.³⁶ Begreppet inrymmer således både motiv och efterföljande handlingar medan icke-kausala bevisfakta endast avser omständigheter som föreligger innan eller oberoende av brottet, som exempelvis motiv och karaktärsbevisning.³⁷ Indirekta bevis och icke-kausala bevisfakta ska således inte förväxlas.

Indirekta bevis är som nämnts omständigheter som inte kan relateras till bevistemat.³⁸ Enligt min mening är Diesens uppdelning

³² Begreppet avsåg tidigare all bevisning som inte var direkt d.v.s. all bevisning utom skriftlig bevisning och direkta vittnesiakttagelser, Diesen s. 214.

³³ Björkman m.fl. s. 25.

³⁴ Ibid s. 25.

³⁵ Diesen s. 215.

³⁶ Ibid s. 215. Diesen har skrivit att ett bevis är direkt om det funnits på brottsplatsen.

³⁷ Se not 23.

³⁸ Björkman m.fl. s. 25.

mer praktisk än Ekelöfs eftersom den är utformad med beaktande av gärningsbeskrivningen.³⁹

4.3 Struktural bevisning

Ekelöf menar att struktural bevisning är ”ett myller av pusselbitar som bildar ett unikt konglomerat av data”⁴⁰. Syftet med den strukturala bevisningen är att lägga fram *en bakgrund* eller ett mönster som gör bevisematet *förklarligt, motiverat och trovärdigt*.⁴¹

I doktrinen har struktural bevisning sagts bestå av icke-kausala bevisfakta.⁴² Samtidigt verkar Ekelöf, med struktural bevisning, inte ha avsett endast icke-kausala bevisfakta.⁴³ Lainpelto menar att det är oklart vad som avses med att en *struktur* innehåller kausala bevisfakta.⁴⁴ På grund av oklarheter kring gränsdragningen mellan kausala och icke-kausala bevisfakta, som också behandlats i föregående avsnitt, kommer jag att undvika att referera till Ekelöfs terminologi i redogörelsen för struktural bevisning.⁴⁵

Rent konkret består struktural bevisning av *karaktärsbevisning, motiv, tillfälle* och andra ’*indicier*’⁴⁶ (exempelvis efterföljande handlingar som nämnts ovan).⁴⁷ Det rör sig således om *indirekta bevis*. Indirekta bevis kan som nämnts inte ensamma bevisa brott. Det saknas *direkt samband* mellan bevisematet och omständigheterna i fråga. Bevisfakta måste ha relevans för bevisematet för att få verkan som bevis. Omständigheterna i den strukturala

³⁹ Diesen s. 210. Diesen menar att gärningsbeskrivningen består av en central del till vilken direkt(a) bevis är omedelbart relevanta medan indirekta bevis endast är sekundärt relevanta omständigheter. Det sagda innebär att de sistnämnda bara ska utredas när så krävs.

⁴⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 215

⁴¹ Ibid s. 215.

⁴² ”Den strukturala bevisningen kan betraktas som en form av bevisning där olika bevisfakta vanligen tillsammans har bevisvärde för bevisematet på grund av den struktur som bildas av icke-kausala bevisfakta”, Se Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 216.

⁴³ Ekelöf s. 215 och 217.

⁴⁴ Lainpelto s. 93.

⁴⁵ Ibid s. 110-113.

⁴⁶ Se not 28.

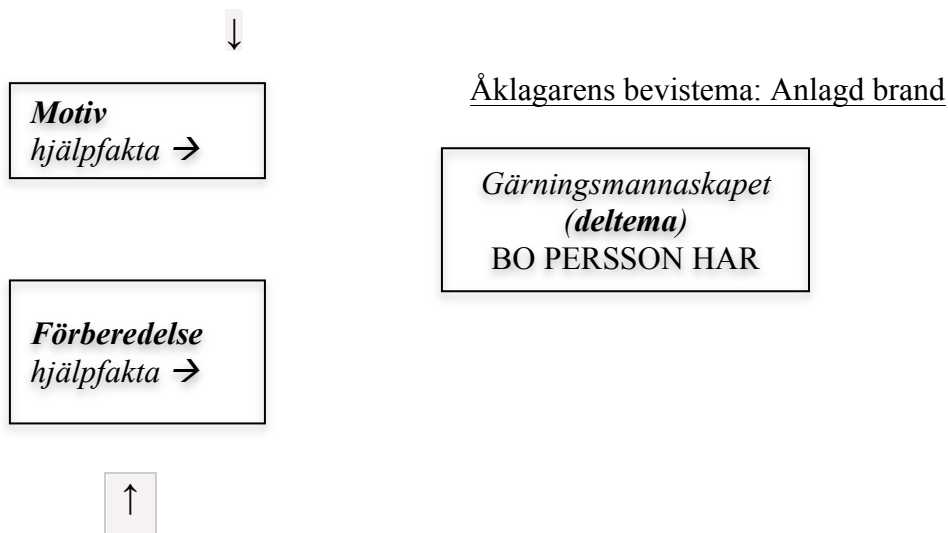
⁴⁷ Lainpelto s. 93. Dahlman s. 105.

bevisningen saknar relevans för bevis temat då dessa är indirekta. Omständigheterna säger därmed inte något om själva gärningen.⁴⁸

Enligt Diesen ställs struktural bevisning, i bevisvärderingen, upp som om omständigheterna vore bevisfakta trots avsaknaden av ett direkt samband mellan bevis tema och omständighet. Enligt Diesen ska omständigheterna hänföras till 'strukturellt påstående' som t.ex. 'förberedelse', 'motiv' etc. när de förs till bevis temat.⁴⁹ Det sagda kan illustreras med hjälp av följande illustration över ett gärningspåstående om anlagd brand.

Målsäganden: hot (bevisfakta)

Vittne: hot (bevisfakta)

Bensinköp (bevisfakta)

Bevis för att B.P. hotat att anlägga brand samt att denne gjort ett bensinköp, saknar relevans för bevis temat och kan därför inte relateras direkt till detta. Däremot har det betydelse för påståendet om att B.P. haft motiv samt att han förberett brott. Motiv och förberedelse är faktum som inte rent objektivt bevisar gärningen men som tillsammans med andra hjälpfakta eller bevisfakta eventuellt kan utesluta möjligheten av annan gärningsman. I sådana fall kan struktural bevisning läggas till grund för fällande dom trots

⁴⁸ Se avsnitt 4.2.

⁴⁹ Diesen har skrivit: "... motiv, förberedelse m.m. får inte bilda egna "bevis" utan ska kopplas ihop för att bilda ett bevisfaktum av strukturtyp." Se Björkman m.fl. s. 55.

avsaknad av direkt samband mellan bevistema och omständigheterna i fråga.⁵⁰

Ekelöf är kritisk till fällande domar enbart på struktural bevisning och menar att det med hänsyn till beviskravet, förefaller märkligt att döma enbart på struktural bevisning.⁵¹

Diesen utesluter inte att det kan finnas fall där struktural bevisning räcker för att uppfylla objektiva gärningsrekvisit. Detta under förutsättning att strukturen är komplex och homogen och inte består av oförenliga omständigheter. Strukturen ska vara förenlig med den misstänktes uppgifter och bevistemat ska prövas på basis av en fullständig utredning.⁵²

⁵⁰ Ibid s. 56.

⁵¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 217.

⁵² Björkman m.fl. s. 32.

5 Bevisvärderingsmetoder

Bevisvärdemetoden och *bevistemametoden* är frekvensteorier. Bevisvärdering enligt dessa innebär en bedömning av sannolikhetssamband.⁵³

Det frekvensteoretiska *sannolikhetsbegreppet* innebär att sannolikheten för en händelse är lika med antalet gånger händelsen inträffar (positiva utfall) genom antalet försök (population). Bevisvärdering med hjälp av sannolikhetskalkyl innebär att *resultatet av frekvensberäkningen jämförs med det individuella fallet som domstolen har att avgöra*. Beräkningen uttrycker endast sannolikheten för det enskilda fallet som *typ* och inte om resultatet också gäller i det aktuella fallet. Frekvensteorierna kräver således att domaren genom en *intuitiv bedömning* avgör om det aktuella fallet är ett sådant *typfall* eller inte.⁵⁴

Hypotesmetoden är till skillnad från den förra en analytisk modell som tillhandahåller ett mönster för avgörande av om det föreligger 'rimligt tvivel' eller inte.⁵⁵

5.1 Bevisvärdemetoden

Bevisvärdemetoden utvecklades av Ekelöf för värdering av kausala bevisfakta. I doktrinen är vittnesutsagor ett återkommande exempel på bevisfaktum som kan värderas med hjälp av bevisvärdemetoden.⁵⁶

Bevisvärdemetoden efterfrågar sannolikheten för att bevisfakta orsakats av bevistemat, i fråga om vittnesutsagor innebär det sagda en bedömning av sannolikheten för att vittnesutsagan återger vad som hänt i verkligheten. För

⁵³ Diesen s. 59.

⁵⁴ Ibid s. 59-60.

⁵⁵ Diesen s. 31.

⁵⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 181.

att vittnesutsagan faktiskt ska ha orsakats av bevistemat förutsätts att denna återger verkligheten. Värderingen sker genom att bevisfaktumet bryts ned i dess beståndsdelar och en värdering av varje led görs innan slutsats dras om bevisvärdet.⁵⁷

En vittnesutsaga avseende en misshandel består av följande led:

1. Domaren tar del av vad vittnet säger.

↓

2. Vittnets utsaga.

↓

3. Vad vittnet menat med utsagan.

↓

4. Vittnets minnesbild.

↓

5. Vittnets iakttagelse av misshandeln.

↓

6. Att det var den tilltalade som slog ner målsäganden.

Varje led bevisvärderas med hjälp av hjälpfakta samt tillhörande erfarenhetssatser. Vad vittnet menat med utsagan utgör ett bevisfaktum för vittnets minnesbild som utgör bevistemat. Hjälpfakta i exemplet ovan utgörs t.ex. av risken för att domaren missförstår vad vittnet menat med sin utsaga. Prövningen efterfrågar huruvida bedömarens med säkerhet kan sluta sig till att vittnets minnesbild (som denne beskriver den) stämmer överens med vad vittnet menat med utsagan.⁵⁸

Nedbrytningen av bevisfakta motverkar en bevisvärdering som prövar materialet som en helhet. Varje bevisfaktum studeras noggrant innan det relateras till bevistemat i målet. Slutsatsen kring bevisets värde görs dock intuitivt vilket försvarats med motiveringen att ”vår livserfarenhet inte

⁵⁷ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 181-185.

⁵⁸ Ibid s. 183.

tillhandahåller någon erfarenhetsats som gäller för en situation som är så sammansatt och dessutom unik.⁵⁹

I doktrinen har det skrivits att *metoden inte är tillämplig på struktural bevisning eftersom denna består av icke-kausala bevisfakta*.⁶⁰ Som tidigare nämnts är det oklart var gränsen går mellan kausala och icke-kausala bevisfakta, och därmed också om det sagda avsett endast icke-kausala bevisfakta som t.ex. motiv eller också 'kausalt relaterade' omständigheter som t.ex. blodspår hos den misstänkte eller fingeravtryck på en brottsplats. Klarlagt är dock att struktural bevisning inte består endast av omständigheter att hänföra till tiden innan brottet. Av den anledningen förefaller det enligt min mening oklart om *vissa* omständigheter i den strukturala bevisningen kan vara möjliga att pröva enligt bevisvärdemetoden. Det är inte helt otänkbart att metoden skulle vara tillämplig på vissa delar av den strukturala bevisningen, exempelvis en sannolikhetsbestämning av att blodspåren som hittats orsakats av bevistemat.

5.2 Bevistemametoden

Bevistemametoden har inget krav på kausalitet mellan bevistema och bevisfakta. Det spelar således ingen roll vad för slags samband ett åberopat bevis har i förhållande till bevistemat. Alla omständigheter av betydelse kan beaktas i bevisprövningen. Av den anledningen har det i doktrinen hänvisats till bevistemametoden för prövning av struktural bevisning.⁶¹

Bevistemametoden efterfrågar sannolikheten för åklagarens bevistema utifrån bevisningen i målet. Frågan är således om bevisningen i målet kan styrka bevistemat.⁶²

⁵⁹ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 193.

⁶⁰ Ibid s. 215.

⁶¹ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 170.

⁶² Ibid s. 170.

Metoden börjar med en viss ursprungssannolikhet som fastställs på basis av hur pass vanligt förekommande bevistemat är inom en sådan population som den aktuella. I denna del bortses från bevisningen. Ursprungssannolikheten förändras sedan genom målets gång för varje bevisfaktum som tillförs temat. För varje sådant faktum som tillförs temat, görs en jämförelse av vad erfarenheten säger om det *generella sambandet* mellan bevisfaktumet och förhållandet som temat beskriver. Därigenom påverkas sannolikheten för bevistemat, i ökande/ minskande riktning, beroende på vilka erfarenhetssatser som tillförs prövningen.⁶³

Ekelöf anser att ursprungssannolikheten kan få en alltför styrande roll och att det föreligger en klar risk för att den blir utslagsgivande.⁶⁴ Diesen har riktat samma kritik och anfört att temametoden präglas av ett 'vågskålstänkande' och att beviskravet, i fall av hög ursprungssannolikhet, blir uppfyllt så fort ena parten presenterat fler bevis än den andra. Därmed anser han att en tillämpning av bevistemametoden resulterar i att den tilltalade kan fällas, om motbevisning saknas, så länge det finns *något* bevis som talar för bevistemat.⁶⁵ Jag instämmer i Diesens tolkning och anser att en bevisvärdering enligt bevistemametoden ger bevisningen en underordnad roll jämte ursprungssannolikheten. Precis som Diesen uttrycker, finns det en fara med att utgå från ursprungssannolikheten för bevistemat eftersom denna egentligen inte säger något om det faktiska fallet som rätten har att döma i, vilket i sig innebär att bevisvärderingen sker på basis av hur saker och ting brukar förhålla sig.

Man kan konstatera att ett moment som saknas i bevisvärdering enligt temametoden är en bedömning av de enskilda bevisens samband med temat. Det är just denna brist som gör metoden tillämplig på struktural bevisning.

⁶³ Björkman m.fl. s. 37-39.

⁶⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 129. Se även Diesen s. 40.

⁶⁵ Diesen s. 39.

Eftersom metoden inte är bunden till ett utredningskrav kan en säker bevisvärdering enligt min mening inte garanteras.⁶⁶ Dessutom krävs att tillräckligt många variabler är möjliga att beakta för att resultatet ska bli så säkert som möjligt.⁶⁷

5.3 Hypotesmetoden

Hypotesmetoden är en *analytisk* metod som ger bevisvärderingen en struktur för prövning av beviskravet 'utom rimligt tvivel'.⁶⁸ Diesen är metodens främsta förespråkare i Sverige och menar att prövningen i domstol sedan införandet av beviskravet 'bortom rimligt tvivel', går ut på *falsifiering* av alternativa hypoteser.⁶⁹

Enligt hypotesmetoden ska rätten ställa upp alternativa hypoteser till omständigheterna i målet (än det som åklagaren redogjort för i gärningsbeskrivningen) samt pröva rimligheten i dessa. Beteckningen alternativ hypotes innefattar friande och lindrigare alternativ. I första hand ska försvarets hypotes prövas men rätten ska också *ex officio* ställa upp alternativa förklaringar till omständigheterna i målet än den som åklagaren presenterat i gärningsbeskrivningen.⁷⁰

En alternativ hypotes ska leda till friande (eller lindrigare) dom i det fall rätten finner ett *konkret stöd* för den alternativa förklaringen genom omständigheterna i målet. 'Tvivlet' ska således sökas i processmaterialet samt vara *konkret*.⁷¹

⁶⁶ Jfr Diesen s. 176. Diesen anser att temametodens avsaknad av krav på utredningskvalitet gör metoden olämplig för brottmål då målet i en brottmålsprocess är en materiellt riktig dom, se Björkman m.fl. s. 38.

⁶⁷ Diesen s. 39.

⁶⁸ Ibid s. 31.

⁶⁹ Diesen s. 231.

⁷⁰ Ibid s. 242-246.

⁷¹ Diesen s. 234 och s. 237.

En alternativ hypotes behöver inte vara mer trolig än åklagarens bevisstema för att det sistnämnda ska falla, utan så snart rätten funnit ett konkret stöd, föreligger ett rimligt tvivel och åtalet ska därmed ogillas.⁷²

Innan bevisvärdering sker, ska rätten ta ställning till huruvida utredningskravet är uppfyllt. Om utredningen bedöms bristfällig är utredningskravet inte uppfyllt och åtalet ska därmed ogillas.⁷³ Utredningskravet varierar beroende på brottets grovhet, den tilltalades inställning samt enskilda omständigheter i målet. Alternativa hypoteser ska endast uppställas och prövas om åklagarens bevisning bedöms vara tillräcklig för fällande dom.⁷⁴

Hypotesmetoden har kritiserats av Lindell som anser att metoden tar sikte på det beslutsfattande som sker efter bevisvärderingen och sammanställningen av bevisen.⁷⁵ Lindell får medhåll av Ekelöf som dock erkänner hypotesprövning användbar i fall av struktural bevisning eftersom bevisvärdemetoden inte kan tillämpas på sådan bevisning.⁷⁶

5.3.1 Alternativa hypoteser i praxis

Friande dom i NJA 1980 s 725

I ett våldtäktsmål, där försvaret nekade att samlag överhuvudtaget hade skett, ställde HD upp bevisstemat 'samlag med samtycke'. I målsägandens utsaga fann domstolen omständigheter som kunde tolkas till förmån för det nya bevisstemat. Offret hade exempelvis beskrivit våld, dock hade inga fysiska märken påvisats. Målsägandens kamrat hade inte observerat något trots att denne enligt egen uppgift befunnit sig i samma säng under våldtäktskedet. Polisanmälan hade inte gjorts förrän flera dagar efter den påstådda händelsen. I målet fanns således flera omständigheter som talade

⁷² Ibid s. 248.

⁷³ Ibid s. 243-258.

⁷⁴ Björkman m.fl. s. 41-42.

⁷⁵ Lindell m.fl. s. 412.

⁷⁶ Ekelöf, Edelstam och Heuman s. 169.

för att någon våldtäkt inte ägt rum. Därtill framhöll HD att målsäganden var i behov av en förklaring till sin nattliga bortavaro. HD poängterade att en fällande dom inte kan grundas enbart på faktumet att målsäganden bedöms som mer trovärdig än den tilltalade. HD menade att den tilltalade hade skäl att neka till samlaget eftersom han var i ett förhållande. Målet tydliggör vad ett *konkret stöd* kan bestå i samt att stödet även kan finnas i målsägandens egna uppgifter.⁷⁷

Fällande dom i NJA 1988 s 40

Den tilltalade var anklagad för att ha våldtagit målsäganden i ett solarium. Försvaret hävdade att någon våldtäkt inte hade skett. Till stöd för den friande förklaringen åberopades faktumet att målsäganden inte ropat på hjälp trots att det funnits människor runtom. HD konstaterade att stöd för samtycke saknades och att något krav på motstånd vid våldtäkt inte kan uppställas.⁷⁸

⁷⁷ NJA 1980 s. 725.

⁷⁸ NJA 1988 s. 40. Se även Diesen s. 234.

6 Struktural bevisning i praxis

6.1 HovR B 6903-10

Bakgrund

E.T. och U.G. (offret) lärde känna varandra under tiden de båda satt inne. Den 14 december 2009 hittades U.G. död i badkaret av S.R. som befann sig i U.G:s lägenhet tillsammans med E.T. Medan S.R. städade lägenheten tvättade U.G. av E.T. Sedan begav sig E.T. ut för att uträtta ärenden och U.G. lämnades kvar i duschen. S.R. gick ut till badrummet och hittade U.G. död i badkaret. Efter att E.T. återvänt till lägenheten larmade E.T. och S.R. SOS. Återupplivningsförsök gjordes men U.G:s liv gick inte att rädda. Rätten fastställde att U.G. avlidit genom drunkning samt att drunkningen orsakats av någon annan. Omständigheterna gav inte utrymme för annan gärningsman än E.T. eller S.R. Tingsrätten fällde E.T. för mord. I hovrätten fastställdes tingsrättens domslut.

Följande omständigheter lades till grund för den fällande domen

a) *Motiv*

Enligt åklagaren hade E.T. haft kännedom om det testamente som U.G. upprättat. Enligt testamentet skulle all U.G:s kvarlåtenskap överlåtas till E.T.

b) *E.T. hade erkänt gärningen för S.R.*

E.T. hade erkänt för S.R. att han dränkt U.G. Domstolen framhöll att i det fall uppgiften varit riktig var det bevisat att U.G. avlidit genom drunkning samt att E.T. orsakat denna.

c) *U.G. hade fått ligga i badkaret i 1,5 h*

E.T. hade låtit U.G. ligga i badkaret i 1,5 h (ett faktum som bekräftades av E.T.). Rätten utvecklade inte varför omständigheten skulle ligga E.T. till last.

Hovrättens bedömning

Gällande bevisningen konstaterade rätten att direkt bevisning saknades samt att det för fällande dom krävs struktural bevisning ”(...) som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade till brottet⁷⁹.”

Med utgångspunkt i NJA 1991 s. 56 konstaterade rätten att enbart det faktum att S.R. inte var längre misstänkt, och att utredningen inte givit utrymme för annan gärningsman, inte räckte för att fälla E.T. Därutöver krävdes bevisning som specifikt kunde knyta E.T. till gärningen i fråga.

Vid en sammantagen bedömning av omständighet a), b) och c) var det ställt utom rimligt tvivel att E.T. begått gärningen och att han känt till testamentet i fråga. Rätten drog slutsatsen att E.T. haft kännedom om testamentet och motivet var därmed utrett.

E.T:s ekonomi har inte varit god och han har enligt vad som kan hållas för visst med beaktande av hans nära samröre med K.F. haft kännedom om det av denne på U.G. uppdrag upprättade testamente. Även S.R. uppgifter om E.T:s fråga om hon skulle gifta sig med U.G. liksom E.T:s uttalanden om att U.G. skulle testamentera bara till honom och att hon inte skulle bry sig om vad U.G. sade om ett testamente ger stöd för bedömningen att E.T. före Urban Gustavssons död känt till testamentet och dess innehåll.⁸⁰

Som nämnts ovan krävs för fällande dom vid struktural bevisning, bevisning som positivt knyter den tilltalade till brottet i fråga. Även om det inte

⁷⁹ HovR B 6903-10.

⁸⁰ Hovrätten för övre Norrland, dom den 16 april 2014, B 6903-10.

specificeras i domskälen vilka omständigheter som utgjorde positiv bevisning, utan endast görs en sammantagen bedömning, kan man dra slutsatsen att det påstådda erkännandet (b) och faktumet att E.T. haft *motiv* var omständigheter som positivt kunde knyta E.T. till gärningen i fråga.

6.2 HovR B 8390-08

Bakgrund

Den 17 mars 2008 angreps E.J. och hennes två barn av en ensam gärningsman med en hammare. Med anledning av angreppet avled barnen samma kväll. E.J:s sambos före detta flickvän, C.S. dömdes för mord samt för mordförsök av tingsrätten. Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.

Följande omständigheter lades till grund för den fällande domen:

a) *Motiv*

Åklagaren menade att C.S:s aktion var en hämnd mot T.H. eftersom E.J. och barnen stått i vägen för C.S:s liv med T.H. C.S. var olyckligt kär i T.H. och det var bevisat att hon försökt få tillbaka T.H. som avfärdat henne och förklarat att han hade en ny flickvän.

Gällande *motiv* påpekade rätten att *motiv* i sig inte ger någon "... vägledning i frågan om vem som är gärningsman, men det kan ge en förklaring till gärningsmannens agerande om bevisningen i övrigt pekar mot C.S. och andra alternativ kan uteslutas."

b) *C.S. hade befunnit sig i Arboga vid tidpunkten för brottet*

C.S. hade lämnat uppgifter om avresa från och till Arboga som inte stämde överens med polisens övervakningsbilder från Arboga station. Det var klarlagt att C.S. lämnat oriktiga uppgifter och att hon befunnit sig i Arboga vid tidpunkten för brottet.

c) *C.S. ägde den typ av sko som polisen hittat avtryck från på brottsplatsen*

På brottsplatsen återfanns skoavtryck från märket VANS och avtrycken uppmättes till samma storlek som C.S. hade på sina skor. C.S. medgav att hon haft sådana skor men påstod att hon slängt dem två månader tidigare. Enligt vittnesuppgift hade C.S. haft skorna även under mars månad. Denna omständighet talade enligt rätten för att C.S. strax före brottet haft tillgång till den typ av sko som avtrycken var avsatta i. För C.S. del ansågs det besvärande att hon ljugit om skorna.

d) *Bilder på E.J:s och T.H:s hus samt en adressanteckning återfanns på C.S. dator*

C.S. menade att det inte var hennes bilder och att andra personer också haft tillgång till datorn. Enligt rätten tydde omständigheten på att C.S. kartlagt T.H. och hans liv på ett orimligt sätt.

e) *E.J:s minnen av en kvinna i hallen som presenterat sig som "Tine"*

E.J. hade minnesfragment av en kvinna i hallen som presenterat sig som "Tine". Rätten bedömde utpekandet som ett *indirekt* bevis på att det varit C.S. som trängt sig in i lägenheten.

f) *C.S. hade haft tillgång till en hammare d.v.s. ett sådant vapen som E.J. och hennes barn hade blivit tillhuggna med*

C.S. hyresvärd bekräftade att C.S. vid något tillfälle lånat en hammare som numera var försvunnen. Omständigheten kunde enligt rätten tillmätas ett *visst begränsat värde*.

g) *Alternativa gärningsmän kunde uteslutas*

E.J:s före detta partner (N.J.) avfärdades som misstänkt genom ett alibi. T.H. hade alibi för att han befunnit sig på annan plats vid tidpunkten för brottet. Rätten konstaterade att det varit omöjligt för N.J. och T.H. att begå gärningarna i fråga. Utredningen i övrigt indikerade inte heller på någon alternativ gärningsman än C.S.

Hovrättens bedömning

Rätten framhöll att C.S. inte kunde dömas enbart på omständigheten att utredningen inte givit utrymme för alternativ gärningsman. För fällande dom måste "(...) även krävas åtminstone stödande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade vid brottet." Rätten ansåg att händelseförloppet i stort var klarlagt då tidpunkt, mordvapen, plats och tillvägagångssätt var utrett. Gällande motiv uttalades följande.

(...) beviskadja(n) har sådan styrka att den binder C.S. till de åtalade gärningarna. Utredningen ger inte utrymme för någon alternativ gärningsman. Det är uppenbart att C.S. har varit besatt av Torgny Hellberg, en besatthet som över tid har trappats upp och övergått till en avancerad form av förföljelse med staka manipulativa inslag. E.J. och barnen har stått i vägen för att C.S. skulle kunna få ett förhållande och ett liv tillsammans med T.H. Hovrätten finner alltså att det är ställt utom rimligt tvivel att C.S. har dödat barnen och försökt att döda E.J.⁸¹

Motivet var således utrett och lades tillsammans med övriga omständigheter till grund för den fällande domen. Även om utgångspunkten är att motiv inte i sig ger någon vägledning om vem som är gärningsman är det min uppfattning att motivet spelade en betydande roll för utgången i målet. Förvisso anses beviskedjan vara stark men mot bakgrund av att det rör sig om struktural bevisning är det inte troligt att bevisningen, om motivet inte blivit utrett, hade räckt för att fälla C.S.

⁸¹ Svea hovrätt, dom den 16 februari 2009, B 8390-08.

6.3 HovR B 9709-06

Bakgrund

Den 13 maj 2005 försvann V.K. spårlöst. I juli månad 2006 hittades hon död i Mälaren. Kroppen hade inlindats i presenning och huvudet hade täckts med en plastpåse. Obduktionen visade att hon blivit skjuten i ryggen från nära håll och att hon varit gravid med ex-pojkvännen, RH:s barn. R.H. åtalades för mord men friades i både tingsrätt och hovrätt. Åklagaren menade att R.H. haft *motiv* och *tillfälle* att utföra gärningen i fråga.

Till stöd för åtalet åberopades följande (indirekta) omständigheter:

a) *Motiv*

I utredningen framkom att barnet varit oönskat av R.H. R.H. menade att något motiv inte funnits då V.K. vid ett senare tillfälle förnekat att R.H. varit barnets far vilket kunde bekräftas av två vittnen. Rätten ansåg att R.H. haft ”*visst*” motiv då det inte med säkerhet kunde utredas eftersom R.H. hade *stöd* för omständigheten att han inte visste om att barnet var hans.

b) *Den plötsligt upphörda kontakten mellan R.H. och V.K.*

Innan försvinnandet hade R.H. och V.K. haft intensiv kontakt. Efter försvinnandet gjorde R.H. endast två kontaktförsök. RH:s förklaring var att han var upptagen med sitt nya förhållande. Enligt rätten var förklaringen tveksam men inte sådan att den kunde avfärdas.

c) *Hyrbilar*

Dagen efter att V.K. försvunnit hade R.H. först hyrt en personbil och sedan en skåpbil. Enligt åklagaren hade skåpbilen hyrts för transport av V.K:s kropp. R.H:s förklaring till personbilen var att han inte haft något att göra och skåpbilen förklarade han med att han skulle titta på möbler. Förklaringen ansågs inte övertygande, men inte sådan att den kunde bortses ifrån.

d) *Hårstrået*

Under presenningen som V.K. inlindats i hittades ett hårstrå som genom DNA-analys spårades till R.H. Bevisvärdet av detta var enligt rätten svagt eftersom det inte kunde uteslutas att hårstrået fastnat på V.K:s kläder vid ett tidigare sammanträffande mellan V.K. och R.H.

e) *Inköp av extra plastpåsar*

R.H. hade köpt två extra Konsum-plastpåsar utöver de som han packat ner sina varor i. V.K. hade hittats med huvudet täckt av en Konsum-påse. Påsarna hade köpts samma dag som V.K. hade försvunnit. R.H:s förklaring var att påsarna skulle användas till sopor. Enligt rätten var det inte helt otänkbart att uppgiften stämde och därmed skulle omständigheten inte tillmätas något värde för bevisemat.

f) *Materialinköp på Clas Ohlson av samma slag som använts för att förpacka V.K:s döda kropp*

Inköpen kunde inte knytas till R.H. Däremot fångades han på kamera, minuter efter att inköpet skett, utanför en närliggande bankomat. Enligt rätten gav denna omständighet vid handen att det *kan* ha varit R.H. som gjort inköpet och att inköpen *kan* ha använts för att förpacka VK:s kropp.

g) *V.K:s kropp hade sänkts ned med hjälp av skivstångsvikter av märket Trojan. Vikter av samma märke påträffades hos R.H.*

Enligt rätten gick det inte att dra någon särskild slutsats av denna omständighet.

Hovrättens bedömning

Rätten började med att framhålla att ingen omständighet ensamt kunde räcka för fällande dom. Därefter prövades om omständigheterna var sådana att de tillsammans räckte för att styrka åtalet. Hovrätten gjorde följande bedömning.

Det händelseförlopp som åklagaren genom den förebringade utredningen skisserat är onekligen *sammanhängande* och *logisk* och skulle i och för sig kunna förklara hur det med åtalet avsedda brottet kommit till stånd. Bevisningen bygger dock i väsentliga delar på en bedömning utifrån ett visst, om än till stora delar outrett, händelseförlopp som *stöds av ett antal omständigheter som synes peka i en och samma riktning*.

Som även tingsrätten funnit står det genom utredningen klart att R.H. i och för sig haft *möjlighet att döda V.K.* *Möjligen* kan han också sägas ha haft *visst* motiv för ett sådant brott. *Utredningen har visserligen inte heller gett något positivt stöd för att det finns någon annan gärningsman än R.H.* Någon säkerhet för att så inte är fallet kan emellertid inte anses föreligga. Det är således inte visat att R.H. varit den *ende* person som haft motiv eller möjlighet att utföra brottet eller att annan gärningsman kan uteslutas.

Det faktum att bevisningen var sammanhängande och logisk räckte inte för en fällande dom eftersom det inte var bevisat att R.H. varit den *enda* som haft motiv och tillfälle att utföra gärningen. Andra gärningsmän var inte uteslutna och utgången i målet hade därför inte blivit annorlunda även *motivet* hade varit fastställt.⁸²

⁸² Svea Hovrätt, dom den 4 maj 2007, B 9709-06.

7 Analys och slutkommentarer

7.1 Struktural bevisning

I framställningen har jag redogjort för Ekelöfs uppdelning mellan kausala och icke-kausala bevisfakta samt för Diesens uppdelning av bevis som direkta och indirekta.

Framställningen har dels syftat till att utreda vad som skiljer struktural bevisning från andra typer av bevis. Jag har tidigare i framställningen behandlat och övergett distinktionen mellan kausala och icke-kausala bevisfakta då gränsen mellan dessa är oklar. Därför återstår endast att jämföra struktural bevisning med direkt bevisning.

Struktural bevisning består av indirekta omständigheter som syftar till att ge en bild av händelseförloppet. Medan beteckningarna i föregående stycke gäller för enskilda omständigheter, syftar termen struktural bevisning till det komplex som indirekta omständigheter bildar tillsammans. Till skillnad från direkta bevis kan omständigheterna i den strukturala bevisningen inte kopplas till bevistemat och därför inte relateras till detta i form av bevisfakta. När indirekta omständigheter som ensamma inte kan styrka brott, hänförs till påståenden om motiv, förberedelse, våldsbenägenhet m.m. är det fråga om struktural bevisning. Under förutsättning att omständigheterna är samverkande och tillräckligt många kan bevisningen förklara bevistemat och göra det möjligt att utesluta alternativa händelseförlopp till omständigheterna i fråga.

7.2 Struktural bevisning i förhållande till bevisprövningsmetoderna

Bevisvärdemetoden förutsätter att det finns ett orsaksförhållande mellan bevis och bevistema. Den strukturala bevisningen saknar förutsatt samband och bevisvärdemetoden är därmed inte tillämplig på denna.

Bevistemametoden saknar krav på orsaksförhållande mellan tema och bevis, metoden är tillämplig på varje omständighet som presenteras som bevis. Omständigheterna i den strukturala bevisningen kan således prövas mot en erfarenhetssats om sambandet mellan omständighet och bevistema. Säkerheten i temametoden är ifrågasatt då metoden inte ställer något krav på utredning. Metoden kan således resultera i fällande dom, i de fall motbevisning saknas, trots att endast enstaka bevis presenterats för bevistemat. Struktural bevisning förutsätter i sig att en någorlunda bred utredning gjorts, annars kan bevisningen inte uppkomma. Dock kan det mycket väl finnas en annan förklaring till omständigheterna än den som åklagaren presenterat. En bristfällig utredning försvårar sökandet efter andra förklaringar.

Hypotesmetoden är metoden som enligt min mening är bäst lämpad för prövning av struktural bevisning. Detta eftersom den fångar upp den strukturala bevisningens svaghet – avsaknaden av bevis som direkt relaterar till bevistemat. Struktural bevisning ger *en* möjlig förklaring till bevistemat, dock kan det finnas andra förklaringar till omständigheterna än den av åklagaren presenterade.

Som tidigare nämnts är Ekelöf kritisk till fällande domar på enbart struktural bevisning. Beviskravet i brottmål är 'utom rimligt tvivel' om en fullgod utredning gjorts och andra alternativ uteslutits kan en fällande dom på struktural bevisning vara rättfärdig, enligt min uppfattning. Hypotesmetoden är därför också väldigt användbar som bevisprövningsmetod då bevisvärdering ska vara objektiv och motiveras. En fällande dom på

strukturel bevisning och bevisvärdering enligt hypotesmetoden ger således dignitet åt bevisningen och rättfärdigar den fällande domen, till skillnad från bevismetoden som resulterar i ett uttryck för sannolikheten för beviset, d.v.s. en bevisvärdering baserad på hur saker och ting brukar förhålla sig. Jag sällar mig till Diesens uppfattning om att frekvensteoretisk bevisvärdering inte är önskvärd då resultatet av bevisvärderingen inte säger något om det verkliga fallet som domstolen har att döma i.

Till hypotesmetodens förtjänst hör att den är förenad med ett utredningskrav. Även om utredningskravet skiljer sig beroende på brottstyp och den tilltalades inställning, garanterar metoden en bedömning av utredningen i målet utifrån det specifika fall som rätten har att göra med.

Kritikerna har menat att hypotesmetoden saknar ett bevisvärderingsmoment och att metoden innebär en risk för övervärdering av motbevisningen. I fråga om strukturel bevisning blir kritiken betydelslös, mot bakgrund av den osäkerhet som den strukturela bevisningen är förenad med. Kritiken är betydelslös även utifrån rättssäkerhetssynpunkt och principen om att hellre fria än fälla, som blir extra aktuell när det kommer till strukturel bevisning.

7.3 Rättens hantering av struktural bevisning rörande motiv

I samtliga fall som undersökts har rätten försökt att utreda och ta ställning till åklagarens påstående om motiv. I mål B 6903-10 lades motivet tillsammans med övriga omständigheter till grund för den fällande domen. Motivet stärkte den övriga bevisningen och misstankarna mot den tilltalade.

I mål 8390-08 framhöll rätten att händelseförloppet var klarlagt och beviskedjan stark. Det går bara att spekulera i vad utgången hade blivit om motivet inte varit en del av bevisningen. Min uppfattning är att den indirekta bevisningen inte hade räckt för att fälla C.S. Motivet fick ett starkt bevisvärde och gav en förklaring till den övriga bevisningen som bland annat bestod av skoavtryck och ett utpekande vilket rätten klassade som ett *indirekt bevis*.⁸³

I mål B 9709-06 kunde rätten inte utesluta att R.H. varit den *ende* som haft motiv och tillfälle att begå brottet. Bevisningen var inte tillräcklig även om *motivet* hade varit definitivt.⁸⁴ Kravet på att andra gärningsmän ska vara uteslutna ställs i det aktuella fallet, enligt mig, på ett tveksamt sätt eftersom det i praktiken är svårt att utreda andra gärningsmän om det som i det här fallet inte finns något som tyder på att det funnits annan gärningsman. Ett sådant uteslutande kräver antingen direkta bevis eller en bestämd avgränsad personkrets som i mål B-6903-10. Målet illustrerar det svåra bevisläge som föreligger vid struktural bevisning då kravet på att andra gärningsmän ska vara uteslutna omöjliggör fällande dom i ett fall som det aktuella.

Utifrån ovanstående kan det konstateras att ett *utrett* motiv absolut inte garanterar en fällande dom men ger i de flesta fall en förklaring samt stärker övrig bevisning.

⁸³ Se s. 26-27.

⁸⁴ Se s. 24.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

SOU 1938:44, Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk.

Litteratur

Monografi

Björkman, Johanna, Diesen, Christian, Forssman, Fredrik, Jonsson, Peter, *Bevis, Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis,* Nordstedts Juridik, Stockholm 1997.

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål,* omtryck 4, Nordstedts Juridik, Stockholm 2015.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång Fjärde Häftet,* upplaga 7, omtryck 1, Nordstedts Juridik, Stockholm 2009.

Lainpelto, Katrin: *Stödbevisning i brottmål,* Jure Förlag, Stockholm 2012.

Lindell, Bengt, Eklund, Hans, Asp, Petter, Andersson, Torbjörn, *Straffprocessen,* Iustus, Stockholm, 2005.

Kompendium

Dahlman, Christian, *Bevisvärdering i brottmål del 1,* Juridiska fakulteten i Lund, 2016.

Rättsfallsförteckning

Svea Hovrätt, dom den 4 maj 2007, B 9709-06.

Svea hovrätt, dom den 16 februari 2009, B 8390-08.

Hovrätten för övre Norrland, dom den 16 april 2014, B 6903-10.